

Regenwolke, säumst du an den Brunnen?
Meine leise Mutter weint für alle.

Runder Stern, du schlingst die goldne Schleife.
Meiner Mutter Herz ward wund von Blei.

Eichne Tür, wer hob dich aus den Angeln?
Meine sanfte Mutter kann nicht kommen.

(Paul Celan)

T5/&

MEINE MUTTER

*Alte Linde, der Vögel Gezwitzcher gibt dir Leben.
Meiner Mutter Lieder sind verstummt.*

*Rosen, ihr seid der Stolz unseres Gartens.
Mutters warmes Lächeln fehlt mir oft.*

*Kerzenlicht, du flackerst im dunklen Raum.
Meiner Mutter Augen sind gebrochen.*

*Runder Tisch, wir essen gemeinsam und spielen Romme.
Mutters Stuhl bleibt für immer leer.*

*Zerknittertes Foto, dich trag ich bei mir.
Meiner Mutter Gesicht bekommt keine Falten.*

(Klasse 9a)

Petőfi S. János

Alla ricerca della parole nascosta [= Az elrejtett szó nyomában]

Szerk.: Carla Marelló, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1989. 185 p.

1. E könyv témája az úgynevezett *clozeteszt* alkalmazása az oktatásban. A *cloze*, mint ismeretes, az az eljárás, amelynek során egy szövegnek minden ötödik (esetleg minden hatodik vagy hetedik) szavát töröljük, és a tesztelt személyeknek az ily módon eltávolított szavakra kell 'rátalálniuk'. (A „cloze” elnevezés a „closure tests” kifejezés bizonyos értelmű rövidítésének tekintendő.) A könyv címe metaforikus, mert „elrejtett” és nem törölt szavakról beszél. Ez a metaforikusság azonban pedagógiai célzatú, amennyiben a tanároknak kíván arra vonatkozó tippet adni, hogy mi módon keltsék fel az érdeklődését azoknak a tanulóknak, akiket tesztelni kívánnak. (A helyes mód megtalálása különösen fontos elemi iskolások esetében!)

Ez a teszt módszer az Egyesült Államokban jött létre az 50-es évek elején

szövegek olvashatóságának a vizsgálatára, majd egyre szélesebb körű alkalmazást nyert az idegen nyelvi és anyanyelvi írott szövegek megértésére irányuló képesség értékelésénél. E könyv kizárólag anyanyelvi szövegekre vonatkozó tesztekkel foglalkozik, s e tesztek nemcsak a megértés vizsgálatára irányulnak, hanem a szövegszerzésére is, számunkra ez adja meg különös jelentőségét.

A szerkesztő — aki a modern nyelvek didaktikáját oktatja a Veronai Egyetemen — e könyvben egy elemi és (alsó fokú) középiskolai tanárokkal huzamos időn keresztül folytatott 'közös felfedezőmunka' különféle jellegű eredményeinek leírását gyűjtötte egybe, s ehhez mind a tematikus, mind a pedagógiai szempontokra tekintettel lévő összefoglaló Bevezetést írt. A továbbiakban én elsősorban ennek ismertetésével kívánok foglalkozni.

2. A *cloze* — írja Marelló a (kötet terjedelmének egynegyedét kitevő) Bevezetésben — anyanyelvi szövegekre alkalmazva a következő funkciókban használható:

- mint diagnosztikus eszköz a tanulók nyelvi-kognitív szintjének globális felfedezésére;
- mint nyelvi (nyelvészeti) reflexiókra stimuláló eszköz, és pedig mind a morfológiai és szintaktikai, mind a lexikai és stilisztikai szintre vonatkozóan;
- mint a teszt gyakorlatai által megkívánt (kiváltott) reflexiókkal kapcsolatos (élőszóban folyó), közös eszmecsere 'materiális' alapja;
- mint a tanórákon tárgyalt fogalmak kellő elsajátításának ellenőrzésére szolgáló eszköz.

Ha a tanár különböző jellegű szövegekkel végeztet gyakorlatokat, annak elemzésére is alkalma nyílik, hogy a nem nyelvi ismeretek vagy az egy bizonyos szövegtípusra vonatkozó ismeretek mily módon befolyásolják egy-egy adott szöveg megértését.

Egy-egy téma tárgyalásánál a clozetesztek nagymértékben motiválják a tanulókat, mert azok általában megpróbálják 'megvédeni' a saját megoldásukat más megoldásokkal szemben (így természetesen az 'eredetivel' szemben is). Ezt igazolják nemcsak az elemi és a középiskolában, hanem az egyetemen szerzett tapasztalatok is. Ezek a tesztek ezenkívül sok esetben 'meglepetést' tartogatnak maguknak a tanároknak a számára is, mert nemegyszer olyan jelenséggel szembesítik őket, amikre egyetlen grammatikakönyvben sem találnak magyarázatot!

Ezek után a bevezető megjegyzések után a kötetbe foglalt öt beszámoló [(1) *Az első cloze*; (2) *Szavak, amelyek elrejtőznek, szavak, amelyek a helyükön maradnak, szavak, amelyek változtatják a helyüket. A cloze használata az elemi iskola első osztályában*; (3) *Cloze a tantervben*; (4) *A szöveg megértés mint feltételezés*; (5) *Cloze és grammatika*] tartalmi-didaktikai megállapításairól ad Marelló kommentált átfogó képet. A következőkben ennek a résznek a számomra legfontosabbnak tűnő megállapításaival kívánok röviden foglalkozni.

Ami magát a *clozet* illeti, célszerű különbséget tenni annak *klasszikus* és *célra irányított* változata között: az elsőt úgy hozzuk létre, hogy egy szövegnek általában minden hatodik szavát töröljük, a másodikat pedig úgy, hogy egy-egy adott szófajhoz tartozó szavakat törölünk.

A cloze alkalmazására vonatkozó konvenció szerint ahhoz, hogy egy szöveg 'érthetőség' -ét ellenőrizhessük, abban legalább 50 kitöltendő helynek kell lenni, tehát a szövegnek 250—300 szót kell tartalmaznia. (Ez nem vonatkozik a cloze más jellegű alkalmazására.) A kitöltendő helyeket célszerű mindenütt azonos nagyságú üres helyyel

(például egyöntetűen 4–5 ponttal) jelölni, hogy semmiféle információt ne szolgáltatunk a hiányzó szó hosszúságára vonatkozóan.

Az üres helyek kitöltésére tetszés szerinti időtartam adható (egy tanóra keretét természetesen nem lépve túl), és a tanulók figyelmét célszerű felhívni arra, hogy egy-egy üres hely kitöltésénél jó, ha a szöveg olvasásában 'előre-hátra' mozognak.

A tanulók által az üres helyek kitöltésére ajánlott szavak helyesírását a tanár a feladat céljától függően veszi vagy nem veszi figyelembe. Hasonló a helyzet az adott helyen eredetileg álló szavak szinonimáival kapcsolatban is.

Mint hogy az a tanársoport, amellyel Marelli dolgozott, egyrészt az anyanyelv oktatásában, másrészt a textualitásra vonatkozó ismeretek elemzésére alkalmazta a clozet, annak elsősorban a 'célra irányított' típusát használták. Ez a típus kitűnő lehetőséget nyújt a szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szempontok 'interszekciójának' a vizsgálatára. Az elvégzett gyakorlatok azt mutatják, hogy a clozetek kiválóan alkalmasak a 'koherencia' figyelembevételének az ellenőrzésére — célszerűnek tartom hozzátenni, hogy mind a 'lokális', mind a 'globális' koherenciára.

Ami a gyakorlatok céljára kiválasztandó szövegeket illeti, egyrészt figyelembe kell venni a tanulók életkori sajátosságait, másrészt a legelső clozeteszt céljára jó olyan szöveget választani, ami feltehetően nem okoz túl sok problémát (lehet például olyan szöveget is választani, amit a tanulók az előző iskolaévben olvastak).

Az elemi iskolai osztályokban clozetesztet céljára nagyon alkalmasak például a mesék, mert

- 'műfaj'-ukat tekintve ismerősek a tanulóknak,
- lineáris narratív struktúrával rendelkeznek, általában rövidек és lezártak,
- szókészletük 'jól' ismert, a bennük alkalmazott szintaktikai szerkezetek egyszerűek, s végül
- sok, a 'való világ' tulajdonságaival ellentétes tulajdonságot mutatnak, amikre a tanulóknak gondolniuk kell, ha egy-egy üres helyet megfelelően akarnak kitölteni.

Ami a törlendő szavak 'természetét' illeti, a tanároknak ügyelniük kell a következőkre:

- (a) különösképpen, ami a legelső 'célra irányított' clozet illeti, lehetőleg ne töröljenek 'új információt' hordozó szavakat,
- (b) ne töröljenek aránytalanul sok szót egy-egy szövegrészben,
- (c) igék helyének kitöltése nehezebb, mint főneveké és melléknemeké,
- (d) szövegmondatokat összekapcsoló kötőszavak és cselekményleírásokat tagoló határozók helyeié úgyszintén,
- (e) névelők és névmások helyének kitöltése ugyan sokszor könnyű lehet, de rendszeresen gyakoroltatni kell, mert ezek az elemek elsőrendű fontosságú jelzői a szövegösszefüggőségnek.

Az (a) és (b) ponttal kapcsolatban tudni kell, hogy az új információk elosztása (és esetleges kiemelése) szempontjából különböző típusokhoz tartozó szövegek különböző módokon viselked(het)nek — ezt a tanároknak figyelembe kell venniük!

A (c) és (d) ponttal kapcsolatban az egyes nyelvekben szerepet játszik a lexikai és a csak grammatikai funkcióval rendelkező szavak statisztikai eloszlása is.

A névelők és névmások használata szempontjából (lásd (e)) az egyes nyelvek között jelentős lehet a különbség. Másként viselkednek a grammatikai nemekkel rendelkező nyelvek, másként a grammatikai nemekkel nem rendelkezők; másképp azok a

nyelvek, amelyekben a névmások (vagy az azok funkcióját ellátó toldalékok) használata minden esetben kötelező, másképp azok, amelyekben ezeknek az elemeknek a használata a kiemelt hangsúlyozás céljára szolgál stb.

A clozetesztek továbbá jó információt szolgáltatnak egy-egy osztály tanulói aktív szókincsének ellenőrzésére (feltárására) és bővítésére, ha ezzel kapcsolatban az egyes kutatók véleménye eltérő is. Ilyen tesztek céljára jól felhasználhatók korábban tárgyalt olvasmányok éppúgy, mint a tanulók korábbi írásbeli munkái.

A tanárok szerepe különösen jelentős a clozeteszteket követő beszélgetések, viták irányításában. E beszélgetések során mindent el kell követniük valamennyi tanuló bevonására, de vigyázniuk kell, hogy ne tegyenek fel soha elvárt válaszokat sugalmazó kérdéseket.

Ezekre a beszélgetésekre természetesen fel kell készülniük:

- (a) ki kell választaniuk azokat az üres helyeket, amelyek kitöltéséről elsősorban kívánnak beszélgetni,
- (b) valamennyi helyes és helytelen kitöltéstípust számba kell venniük,
- (c) ki kell dolgozniuk azokat a kérdéseket, amelyek segítségével elérhetőnek vélik, hogy a beszélgetés során azok a helyek is kitöltésre kerülhessenek, amelyeket esetleg egyetlen tanulónak se sikerült helyesen kitöltenie, végül
- (d) fel kell készülniük arra a 'mód'-ra, amit a tanulók alkalmaznak szóértelmezések létrehozásakor (ez különösen azért fontos, hogy véletlenül se fojtsanak el egyetlen olyan tanulói kísérletet sem, ami eredményre vezethet annak ellenére, hogy nem követi a felnőttek logikáját).

Itt csupán a (c) és (d) ponthoz egy-egy kiegészítő megjegyzés. A kitöltetlenül maradt helyekkel kapcsolatban a tanár különböző módokon járhat el: előkészíthet analóg példákat, az adott üres hely kitöltésére ajánlhat több megoldást (ezek között természetesen helyteleneket éppúgy, mint helyeseket), az adott helyre vonatkozóan kidolgozhat egy algoritmikusan felépített kérdéscsoportot stb. A szóértelmezések tárgyalására vonatkozóan el kell döntenie, hogy mikor és milyen mértékben kívánja bevonni a beszélgetésbe az értelmező szótárak használatát.

Végül olyan kérdéssel foglalkozik Marelló, mint a metaforákban és hasonlatokban létrehozott üres helyek kitöltésének sajátosságai, rajzok használata egyes üres helyek kitöltésére, a clozetesztek eredményessége és az életkor kapcsolata.

Igen informatív Bevezetését 'conclusionone'-val, vagy ahogy ő nevezi játékosan: 'con-cloz-ione'-val zárja, amit természetesen cloze formában (azaz üres helyek alkalmazásával) fogalmaz meg.

3. A beszámolókból a Bevezetésben tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban részletes leírások és elemzések találhatók. Ezekkel a beszámolókkal — tekintettel arra, hogy tartalmilag az olasz nyelv sajátosságait (és az olasz iskolai tanulók cloze-reakcióit) tárgyalják — itt nem kívánok foglalkozni.

Petőfi S. János